

Василь Граб

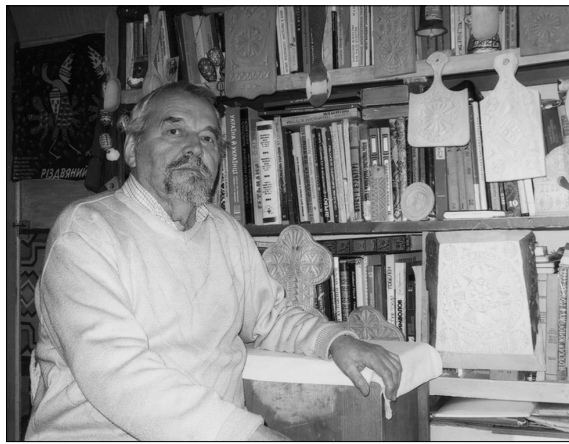
ОРНАМЕНТИ ДОЛІ ВІКТОРА ФУРМАНА

Майже сорок останніх років жодна виставка робіт майстрів народної творчості Полтавщини не проходила без участі Віктора Фурмана. Нездвигну увагу привертала його вироби в галузі художньої вишивки, ткацтва, килимарства, декоративного дереворізьблення. Вдивляючись у візерунки його творів, хотілося дізнатись і про орнамент долі майстра, але традиційні полтавські тригранники, ромби, солярні знаки розповідали про нього скупо. Сам Віктор Сергійович теж був небагатий на слова і залишався, принаймі для мене, terra incognita, невідомою землею. Але кілька років тому видалася нагода познайомитися з ним ближче. Сталося це на «посиденьках у Новобранця», – традиційному зібранні друзів художника «на Василя». Традиція існує більше десяти років. Започаткували її співробітники колишнього Будинку народної творчості Євген Іванченко і Віктор Фурман. Зайшли до Івана Яковича, посипали, посиділи, заспівали – відтоді й пішло. Кожного року 14 січня долучалися до них то ті, то ті посівальники, а 2011-го разом із мистецтвознавцем Віталієм Ханком потрапив на посиденьки і я. Віктор Фурман приніс тоді кілька різьблених кухонних дощок. Їхньою центральною композицією був косий хрест. Ритмічний орнамент навколо нього надавав зображенню кругового руху, і в уяві виникали степові млини, що повільно обертали час. Це було як одкровення. З тієї пори ми з Фурманом і затоваришували. Згодом він вирізав для мене з липи тацю. Я поклав у неї паску, крашанки, і Віктор Сергійович дав своєму виробу назву «Таця великодня». У ній, як і в багатьох інших виробках В. Фурмана, переважають солярні знаки, зокрема зображення коней.

Поступово з наших бесід вималювалась і його доля.

Народився Віктор Сергійович 30 листопада 1936 року в селі Божки Полтавського району. Пращури митця займалися візництвом – хурманували. Дід мав відповідне прізвище – Хурман. А батька якийсь чиновник записав Фурманом і розірвав правдиву нитку родоводу. Приблизно тоді ж усусільнили коня і сім'ю стали заганяти

в колгосп. Бабуся Мотрона Леонтіївна категорично заявила: «Я до тих антихристів не піду!» Вона була твердою в переконаннях, шанувала національні традиції і навіть у ліс ходила у вишиваному вбранні. У 1933-му обоє з чоловіком Олександром Пивоновичем вони померли від голоду. «Родичі розповіли мені про це, коли я виріс. Слово «голодомор» тоді не вживали, і цю трагедію я сприйняв як стихійне лихо, – розповідає Віктор Сергійович. – Так само, коли в голодному 1946-му пішов із села і не вернувся батько, я поставився до цього лише як до сімейної історії». Тягар життя списував на війну. Вона була винна в тому, що недоїдав, мав лише одні штани і ходив «у греках». Так називали шиті валянки, вставлені в склеєні з автомобільних камер калоші. «Покладеш у них соломи, та й ходиш. Красота! Особливо в багнуку».

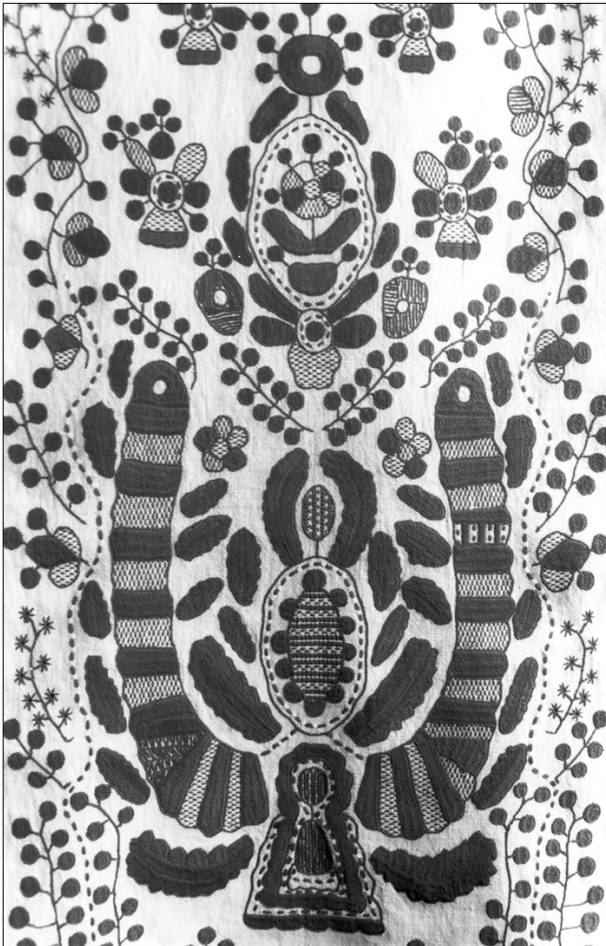
Майстер народної творчості В. С. Фурман. 2012

І в ту важку пору він знаходив свої дитячі радощі. Любив мчати верхи на коні, збирати лісові дарунки, купатись у річці й допомагати діду Рябоконию. Старий виготовляв ножі, усілякий реманент, а більш за все любляв вирізувати з дерева солдатиків і дарувати їх дітям. За вміння, розважливості і мудрості його величали не інакше як Іван Павлович. Він мав нахил до філософських узагальнень. Укладав їх у короткі вислови. Приміром, як оце: «У заліза душа холодна, а в дерева – тепла». Хлопцеві дуже сподобалося, що речі мають свою душу. Він став придивлятися до предметів, а найуважніше – до світу рослин, де кожна квітка, кожний листок неначе говорили якоюсь потаємною мовою.

1953 року поступив у Решетилівську школу майстрів народних художніх промислів. Туди після семирічки приймали сиріт, тож мати виклопотала в сільраді відповідну довідку. Вибір школи був зумовлений не стільки його нахилом до малювання, скільки тим, що учнів там забезпечували одягом і харчуванням. А це було дуже суттєво: на мізерні колгоспні трудовні сім'я ледве виживала. Вчився з охотою. У школі разом із виробленням навичок ткацтва й килимарства ґрунтовно вивчали орнаментацию килимів, тканих виробів та вишивок різних видів. Із цієї

метою здійснювались екскурсії в музейні фонди та на виставки.

Шкільним кумиром Віктора став Степан Сергійович Чередник, заступник директора по художній частині. Він гарно малював, грав на скрипці, був уважним до вихованців і в очах хлопця втілював собою ідеал інтелігента, якого хотілося наслідувати.

В. Фурман. Фрагмент рушника
«Полтаві 800» із символом Праматері Землі. 1974

Два роки навчання пролетіли як один день. Дипломна робота – орнаментально-емблематичний килим – отримала оцінку «відмінно», а її автор – 8-й, найвищий, розряд килимового майстра. Успіх крився в професійності виконання й чітко вираженій ідеї. У полі виробу дипломник використав орнамент традиційного полтавського килима, а в центрі розмістив орден «Перемога» зі Спаською вежею московського кремля. Тоді вона оспівувалася на всьому радянському просторі, а боєм її курантів починався й закінчувався день. Юнак щиро вірив, що кремлівська зірка випромінює сяйво добра і справедливості й тепло від неї падає і на решетилівську школу, яка дала йому та іншим дітям притулок, хліб, спеціальність...

Потім була строкова армійська служба і продовження освіти у Львівському училищі прикладного мистецтва імені Івана Труша. Воно усталося як справжня кузня мистецьких кадрів. Тут здобули освіту майбутній академік, директор Львівської галереї мистецтв Борис Возницький, професор, ректор Львівської академії мистецтв Еммануїл Мисько, художник Іван Марчук, унесений до британського рейтингу «100 геніїв сучасності», десятки інших видатних діячів української культури. Здібними виявились і нові друзі Віктора. Разом із ними він був у захваті від мистецьких скарбів Львова, особливо від яскравого розмаїття міського ринку: вишиті рушники, верети, коці, ліжники, пояси, тайстри, кептарі та інші вироби, що потрапляли сюди з прикарпатських сіл, давали багатий орнаментальний матеріал і щедро поповнювали колекції візерунків в альбомах художника.

На барвистому тлі тогочасного життя неприємний штрих залишив епізод із його громадського життя. Товариші обрали Віктора головою профспілки курсу. Однак кар'єра на цьому поприщі виявилась недовгою. Після цікаво організованої ним зустрічі нового року, директор училища В. Тарасов скликав профспілковий комітет і піддав профорга критиці. Колишній офіцер говорив російською і свою промову завершив так:

– Профсоюзи являються приводними ремнями диктатури пролетариата. Этими ремнями партия связана с массами. А Фурман эту связь рвёт, занимается самодеятельностью: организовал важное мероприятие без согласования с парткомом; провёл его идеологически невыдержанно. Поэтому мы должны его снять. Ставлю этот вопрос на голосование.

На подив директора, його ніхто, крім одного чоловіка, який був членом партії, не підтримав. Це розлютило Тарасова, і він сказав:

– Голосуйте или не голосуйте, а Фурман снят! – гримнув дверима і пішов.

Це Віктора здивувало, адже він нічого поганого не зробив. Слова ж про «ремні» міцно врізались у свідомість, спонукали до роздумів про демократію і заглиблення в книжки з історії України.

1962 року, отримавши диплом художника-майстра, знайшов роботу в художній майстерні Оршанського льонокомбінату. Тут помітив цікаве явище. Компартийна політика спрямовувалася на нівелювання національних особливостей народів Радянського союзу, а торговельна мережа, спираючись на попит населення, вимагала тканин із національними мотивами. Тож для того, щоб товар подобався покупцям, художники комбінату мали відрядження в різні

регіони, де вивчали орнаментацию національних виробів. Із цією місією В. Фурман побував у Прибалтиці, на Кавказі, Середній Азії, здійснював екскурсії в білоруське Полісся. Набув значний досвід. До його думки прислухалися. Багато чого він доводив своїм прикладом. Маюнок для скатертин створював такий, щоб він оживляв стіл, пасував до того чи того посуду. Такою, зокрема, була розроблена ним скатертина «Вёска» («Село»), виткана на сірому полотні з використанням білоруських народних ткацьких мотивів. На ній ефектно виглядала кераміка, інший нестандартний посуд. Не поступалася їй скатертина «Мажор» із яскравою колористикою. Портъера «900 років Мінську» прикрасила кабінет директора комбінату. В ній вдало поєднувались архітектурні акценти білоруської столиці. Схвально зустріли покупці портъерну тканину «Оксана» з українським народним орнаментом. Успіх мали й інші розробки художника.

Свої естетичні погляди він узагальнив у дипломній роботі «Художнє оформлення льняних тканин на Оршанському льонокомбінаті (1961–1967 рр.)», яку захистив після закінчення відділу теорії та історії мистецтв Білоруського театральнo-художнього інституту. Здібному випускникові пропонували вступити до аспірантури, але туга за рідним краєм повернула його в Полтаву.

Деякий час (1971–1972) працював на заводі «Хіммаш», де зіштовхнувся з надмірно заідеологізованим начальством. Його плакат «Кадри вирішують усе!» зняли, бо «це сталінське гасло». Виготовлене до жовтневих свят панно з Георгієм Змієборцем знищили: парторг побачив крамолу в тому, що змії червоний. Панно з Енеєм, героєм І. Котляревського, прибрали як націоналістичне... Хвороблива політична пильність гнітила. Тому, залишивши «Хіммаш» і влаштувавшись на посаду головного художника виробничо-художнього об'єднання «Полтавчанка», Віктор Сергійович зрадів, що потрапив у рідний світ орнаментів.

Базовим підприємством об'єднання була полтавська фабрика імені Лесі Українки. Її килимарські, тканні та вишивані вироби мали широке визнання, однак далеко не всі вони відповідали належному мистецькому рівню, який значною мірою залежав від художньої ради. До неї, поряд із художниками, входили директор, парторг, бухгалтер, економіст, технолог. Вони керувалися смаками пересічної людини, але їхнє слово, підтримане директором, було вирішальним. Позиція головного художника їх часто дратувала: його звинуватили в тому, що сповідує принцип «мистецтво для мистецтва». В. Фурман зіслався на постанову ЦК КПРС

«Про народні художні промисли» (1974), яка вимагала збереження художніх традицій і самобутності виробів. У відповідь почув слова секретаря парткому: «Ця постанова не для вас, а для партійного керівництва»... Здійсненню творчих задумів заважав і шалений план. Для його виконання масово випускали постільну та дитячу білизну. Тут було не до мистецтва.

В. Фурман. Килим «Ой Дніпре мій, Дніпре». 1981

Незважаючи на все це, Віктор Сергійович напучував майстрів вивчати народні мотиви, вникати в сутність і дух першоджерел, обережно ставитися до введення в орнаментальний стрій рушників таких емблем, як серп і молот, п'ятикутна зірка, ордени й медалі, гасла. Радив шукати нові теми у творах Григорія Сковороди, Миколи Гоголя, Тараса Шевченка. Так з'явилися панно Л. Гаркуші зі словами «Всякому городу нрав і права», М. Григоряк – «Не той орел, що гарно літає, а той, що легко сідає» та деякі інші. До цікавих робіт самого В. Фурмана належить рушник ювілейний «Полтаві 800». «Для мене, – каже Віктор Сергійович, – важливим був саме цей рушник, бо туди я головним

елементом ввів символ Проматері Землі, який знайшов у запасниках Полтавського краєзнавчого музею на частині старого рушника, що розпадався. Вишитий червоною заполоччю на домотканому полотні, він мав років двісті».

Збережений символ є оригінальним різновидом древніх сакральних зображень Рожаниці, одвічної породіллі всього живого на землі. Образ має незбагненну магічну силу. Не виключено, що в ньому приховані не лише витoki дерева життя, а й тризуба.

Ювілей Полтави співпав із 60-річчям художниці-вишивальниці О. Великодної. Користуючись нагодою, В. Фурман організував у Художньому музеї виставку її робіт. Це була моральна підтримка талановитої вишивальниці, яку не раз принижували, залучаючи до виготовлення фабричного ширужитку.

1976 року В. Фурман залишив об'єднання й очолив відділ образотворчого мистецтва обласного Науково-методичного центру народної творчості і культурно-освітньої роботи¹. Дехто з художньої ради «Полтавчанки» розцінив це як свою перемогу і зловтішно казав: «Не той орел, що високо літає, а той, що з'їдає». Насправді ж перемоги над ним не було. Нову посаду обійняв за пропозицією обласного управління культури, підкріпленою наданням трьохкімнатної квартири. До цього його сім'я жила по чужих кутках. Крім того, художник отримав більшу свободу. Він об'їздив усю область, розшукав і об'єднав навколо методичного центру раніше не відомих майстрів, популяризував їх у засобах масової інформації, оживив виставкову роботу. Старався, щоб до кожного вернісажу виходив каталог, і наражався на спротив цензури в особі працівника главліту, який вимагав, аби тексти були якомога коротшими, а ілюстрації – не часті.

Слід відзначити, що, популяризуючи творчість народних умільців, Віктор Сергійович добирав слова, які б точно характеризували роботу майстра, не допускаючи різного тлумачення. Поряд із художником у ньому жив науковець.

Тісно спілкуючись із такими видатними різьбярами, як В. Гарбуз, В. Нагнибіда, О. Олешко, Віктор Сергійович і сам захопився декоративним дереворізьбленням і досконало опанував його. Не залишав і килимарство. Ви-

ткав гобелен і килим з портретами Тараса Шевченка. Один зі словами «І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь», другий – «Ой Дніпре мій, Дніпре, широкий та дужий! Багато ти, батьку, у море носив козацької крові» (перший зберігається в Шевченківському заповіднику «Тарасова гора»). Теми навіть улюбленим для нього посланням «І мертвим, і живим...» та поемою «Гайдамаки» з її надією, що в степах України блисне булава.

Активна діяльність на ниві національної культури муляла очі 5-го, ідеологічного, відділу УКДБ. За ним почали стежити. Дійшло до того, що в Космачі, де фотографував великодній обряд і писанки, до нього підійшли люди з червоними посвідченнями, наказали вийняти з фотоапарата плівку і засвітили її... Повернувшись до Полтави, з обуренням розповів про це товаришам, що теж не пройшло повз увагу чекістів. Розказує колишній методист Будинку

народної творчості, художник Іван Новобранець: «Після повернення Віктора Сергійовича з Космача, мене викликали в УКДБ і стали розпитувати про В. Фурмана. Спитали: «Чому Фурман откриває виставки на українском языкe?» Я відповів, що йому сам Бог велів, адже він начальник відділу народної творчості.

Тоді запитали: «А чому он с нами говорит по-українски? Мы ведь с ним по-русски? И чому он ходит в бандеровской свитке?» – так вони назвали гуцульський кептар. На завершення бесіди заявили: «Вы в своём Будынке националистическое кубло развели! Мы всё о вас знаем!» Від гніву мене трясло. Це був негативний подив і тривога за наш народ, який ще й досі тероризують».

В. Фурман не став чекати наслідків викликів і виїхав на Північ. Перед від'їздом устиг видати «Полтавські самоцвіти» (1982) – перший за сімдесят років альбом про народних майстрів Полтавщини...

З отриманням Україною незалежності Віктор Сергійович очолив Полтавський обласний осередок Національної спілки майстрів народного мистецтва, був удостоєний звання заслуженого працівника культури України. Це ще раз доводить справедливість слів великого Кобзаря: «В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля».

В. Фурман. Таця великодня. 2012

¹ Цей заклад зазвичай називали по-старому – Будинку народної творчості.